

ГОЛОВНІ ПРИНЦИПИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Статтю присвячено визначенню ступеня реалізації головних принципів зовнішньої політики в контексті забезпечення національних інтересів України.

***Ключові слова:** глобалізація, національні інтереси, національна безпека, європейська та євроатлантична інтеграція, зовнішня політика України.*

Постановка проблеми. Зовнішня політика будь-якої держави спрямована на захист національних інтересів та гарантування національної безпеки. Національні інтереси ґрунтуються на усвідомленні корінних потреб держави її лідерами і відображенні даних потреб у їхній діяльності. Ці потреби виражаються у забезпеченні національної безпеки і умов для самозбереження і розвитку суспільства. Національна безпека представляє собою стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства та держави від внутрішніх та зовнішніх загроз, здатність держави зберігати свій суверенітет, територіальну цілісність і виступати суб'єктом міжнародного права.

За сучасних умов національна безпека є невід'ємною частиною загальної безпеки. Загальна (глобальна) безпека полягає у принципах партнерства і співробітництва та недопущенні глобальних конфліктів.

В цьому зв'язку проблеми процвітання держави, підтримки миру і стабільності та інші релевантні питання є похідними від вищезазначених. Для того щоб сформулювати стратегічні напрями зовнішньої та безпекової політики, є важливим також ідентифікувати і розглянути їх політичні основи та джерела.

Сучасні проблеми, пов'язані з безпекою як окремих держав, так і їхніх громадян, постійно змінюються. Нові загрози, включаючи тероризм, мають транснаціональний характер. Зміцнення міжнародної стабільності та безпеки ще більше залежать, з одного боку, від проведення внутрішніх реформ, а з іншого – від розширення масштабів міжнародного співробітництва. Сприяння ефективній

безпеці неможливе в умовах відсутності фундаментальних демократичних доктрин та інституцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти проблеми розглядаються у працях М. Михальченка, В. Пермінова, В. Собка.

Мета дослідження: визначити ступінь реалізації головних принципів зовнішньої політики в контексті забезпечення національних інтересів України.

Основні результати дослідження. Демократія є важливим інструментом мобілізації навколо загальних цілей і залучення громадян до процесу державотворення. Демократичний політичний режим є гарантією національної, громадянської та релігійної толерантності. За відсутності демократичного порядку національні та релігійні розмежування неодмінно підсилюються, порушення прав людини призводить до конфліктів, знижується рівень життя, що у кінцевому підсумку є чинником дезінтеграції держави та деградації суспільства. Безумовно, в цьому сенсі реалізація демократії не тільки сприятиме розвитку суспільства і ефективному державному управлінню, але й гарантуватиме національну безпеку. Демократизація є основою, яка має охороняти індивідуальні інтереси кожного громадянина України, а також гарантувати безперервне існування країни.

Зовнішня політика повинна мати місію захисту національного інтересу і безпеки. При формулюванні зовнішньої політики треба керуватися завданням пришвидшення демократичного розвитку. Саме в цьому має полягати національний інтерес. Немає жодного сумніву, що у світі, де панують демократичні тенденції, їх ігнорування може призвести до ситуації, коли окремі держави можуть не витримати як нації. Таким чином, зовнішня політика і політика безпеки нашої держави не може мати мети, яка не виходить із даної передумови. Коли йдеться про те, що розвиток демократії є основою для миру та безпеки держави, то загальний мир є передумовою для економічного піднесення.

Безперечно, зусилля, які докладає країна для досягнення скорішого розвитку демократії і ефективного управління, не можуть розглядатися поза межами регіонального та глобального контекстів. В процесі глобалізації світова економіка стала цілісним явищем, в рамках якого існує міжнародний розподіл праці. Неможливо діяти поза межами цього контексту. Сучасні держави є або емітентами, або абсорбентами економічної допомоги. В цьому плані винятків немає. Швидкий розвиток може бути досягнутий нашою державою тільки

через серйозні зусилля, спрямовані на перехід від категорії абсорбенту до категорії емітента. Це має бути досягнуто шляхом покращення свого становища у глобальному розподілу праці. Всі ці принципи можуть бути застосовані у побудові демократичного порядку.

Країна не може досягнути розвитку демократії, відгородившись від решти світу, в якому превалюють тенденції демократизації. Для досягнення мети необхідно використати процес, який ми можемо назвати глобалізацією можливостей, оскільки він призводить до зменшення обмежень, що підвищує рівень реалізації національних інтересів та безпеки. Отже, в основі зовнішньої політики та політики безпеки мають бути принципи повної експлуатації глобалізації можливостей.

Проте треба зазначити, що глобалізація не запобігає зіткненню інтересів різних держав. Вона не принесла абсолютної рівності серед націй. Необхідно приймати реальність глобалізації у такому вигляді, в якому вона є, і намагатися діяти у межах її структури для захисту власного інтересу і безпеки.

Глобалізація має свої закони і процедури, які не можуть бути ідеальними. Окрім міжнародного права, є договори, що управляють міжнародними економічними й іншими формами відносин, і є установи, які обслуговують їх. Ці закони і міжнародний порядок, який вони підтверджують, існують як результат переговорів між країнами, які встановили систему як ціле. Вони засновані на необхідності максимального урівноваження інтересів. Державам з більшими економічними і енергетичними можливостями належить вирішальна роль в переговорах, і це означає, певним чином, що система явно прихильна до них. Хоча більш слабкі держави не можуть змінювати природу цих угод і, таким чином, отримати значний зиск, вони можуть зменшити негативні наслідки, які угоди можуть спричинити за собою.

Такі держави, як Україна, мусять намагатися завдяки переговорам як індивідуально, так і у групах, просувати свої інтереси до структури глобальних відносин, хоча їхні можливості та повноваження впливають наразі досить обмежені. Коли йдеться про зовнішню політику, що сприяє цим завданням та ефективно інтегрує до міжнародної системи, мається на увазі така політика, яка заснована на взаємній вигоді. З одного боку, вона має надати можливість вести переговори щодо зміни правил і системи глобалізації таким чином, щоб найкраще врахувати національні інтереси. З іншого – ця політика має полегшити набуття максимальної вигоди від глобалізації під час дотримання правил гри, що існують.

В цьому плані головними принципами зовнішньої політики мають бути такі:

- точне розуміння міжнародного оточення;
- евристична міць, щоб визначити політику для непередбачених викликів;
- ресурси і місцева політична підтримка цієї політики;
- підтримка інших акторів в міжнародній системі, які розділяють те саме бачення і пов'язану з ним політику. Така підтримка більш вірогідна, коли існує збіг ідеологічних компонентів.

Виважена зовнішня політика має враховувати необхідність спільної дії держав зі спільними інтересами. Важливою є координація підходів у прийнятті рішень для отримання максимальної користі від глобалізації.

Отже, як було зазначено вище, зовнішня політика України має перебувати в загальній гармонії з глобальною політичною тенденцією лібералізації та демократизації.

В цьому контексті передбачається активна участь країни в глобальних і регіональних справах і подіях як необхідна вимога для посилення її незалежності. Сьогодні Україна є безпосередньо причетною до багатьох трансформаційних процесів, що мають місце у всьому світі.

Серед складових цієї участі важливими мають бути забезпечення найсприятливіших умов для економічного і політичного розвитку країни, розвиток стратегічної співпраці з провідними країнами та регіонами світу, внесок в посилення демократичних принципів нового світового порядку, внесок в глобальну і регіональну безпеку і стабільність та боротьбу проти нових загроз (тероризм, торгівля наркотиками, організована злочинність тощо), процес глобальної і регіональної інтеграції, збереження навколишнього середовища і сталого розвитку (в тому числі його соціальної і гуманітарної складових) в світі.

Будь-яка зовнішня політика держави – це відображення її національних інтересів щодо решти світу. Вона є компонентом геополітичної стратегії країни. На нашу думку, її головними засадами мають бути такі:

1. Зовнішні зносини мають проводитися на підставі активної зовнішньої політики і бути присвяченими національному інтересові, особливо щодо підтримки національного розвитку у всіх сферах життя з метою встановлення світового порядку, заснованого на свободі, довгостроковому миру і соціальній справедливості.

2. Міжнародні відносини мають бути спрямовані на підсилення міжнародних і регіональних дружніх відносин і кооперації через різні багатосторонні і регіональні канали відповідно до національного інтересу і потенціалу. Отже, позитивний імідж України за кордоном потрібно підвищувати, наприклад, за допомогою культурних дій.

3. Необхідно посилювати роль України у розв'язанні міжнародних проблем, особливо тих, що стосуються загрози миру і входять у протиріччя з принципами справедливості і гуманізму.

4. Будь-які міжнародні події і зміни мають ретельно відстежуватися і аналізуватися, для того щоб негайно зробити відповідні кроки для захисту національної стабільності і розвитку від будь-якого можливого негативного впливу. В той же час, міжнародні зміни і події, які надають можливість прискоренню національного розвитку, мають бути використані у повному обсязі.

5. В рамках сприяння встановленню нового світового порядку потрібно докласти значних зусиль для зміцнення солідарності і розробити загальну позицію і кооперацію серед третіх країн через різні міжнародні організації.

6. Для специфічного завдання будівництва нового світового економічного порядку мають робитися кроки із зняття торговельних бар'єрів і обмежень, нав'язаних індустріальними країнами на експорт з третіх країн, розширення економічної і технічної кооперації серед третіх країн. Також має бути докладено зусиль до встановлення нового інформаційного і комунікаційного порядку.

7. Необхідно посилити кооперацію серед суспільного і приватного сектора регіональних гравців із особливим акцентом на економічній, суспільній і культурній складових. Це в свою чергу є чинником зміцнення як національної, так і регіональної життєздатності.

8. Україна мусить проводити відкриту політику, яка сприятиме створенню реалістичного інтересу з боку розвинутих держав, і має уникати надмірної залежності від будь-якої конкретної країни. Україна не повинна приймати лінію будь-якої країни, але має підтримувати врівноважені взаємовідносини.

9. У формуванні зовнішньої політики України і визначенні її пріоритетних напрямів і завдань мають застосовуватися гнучкий підхід, в рамках якого необхідно звертати увагу на розвиток міжнародних відносин та на конкретні політичні ситуації в регіоні і світі. Зокрема розвиваючи відносини з країнами СНД, укріплюючи

позитивну спадщину минулих відносин, необхідно брати до уваги потенціал їх просування у відповідності з новими обставинами.

Україна як незалежна держава в рамках реалізації своїх довгострокових інтересів визначила європейську інтеграцію своєю стратегічною метою.

В зв'язку з цим необхідно відзначити, що істотною особливістю України є її багатовіковий тісний зв'язок з Росією, яка наклав свій відбиток як на ментальність значної частини українського соціуму, так і на особливе ставлення до України та її незалежної політики з боку східного сусіда. В цьому аспекті аналіз українсько-російських відносин в цілому й ставлення Росії до євроінтеграційної політики України – зокрема викликає значний інтерес.

Останнім часом українсько-російські відносини нагадують маятник, що розгойдується з одного боку в інший залежно від подиху політичного вітру усередині України. Не останню роль в цьому відіграє й сама Росія, віддаючи неоднозначну перевагу певним силам на українському політичному полі і, у тому числі, завдаючи сильного впливу на політичну свідомість значної частини українського населення, використовуючи при цьому відсутність мовного бар'єру і відкритість інформаційного простору України.

Керівництво, політична еліта Росії часом будують відносини з Україною, займаючи підсвідомо або свідомо позицію, щонайменше «старшого брата», а то й «батька рідного», незадоволеного її відділенням і самостійністю, свавіллям і неслухняністю, рівнянням не на «родичів», а на якісь чужі та ворожі сили.

Одна із значних проблем, що нині існує для української і російської еліти, зводиться до зміни політичних пріоритетів. Важливо зрозуміти, що сьогодні амбіції мають піти на другий план. З боку України це амбіції, що виникли у процесі становлення її сучасної державності, що іноді зводилося до примітивного відторгнення всього, що пов'язано з Росією. З боку Росії — це великодержавні устремління, ідея політичного поглинання України.

Проте Україна зацікавлена в розвитку всебічної співпраці з Росією і, перш за все, в економічній сфері. Поглиблення і розширення регіональної співпраці повністю відповідає принципам Євросоюзу. Логіка наших взаємовідносин з Росією має розглядатися як така, що підпорядковується курсу європейської інтеграції України. Росія – велика європейська держава, яка відіграє важливу роль в європейській політиці. Європа зацікавлена в поглибленні зв'язків з Росією. В цьому сенсі єдино можливими складовими підходу до українсько-російських відносин мають бути здоровий прагматизм і прогнозовані відносини.

Саме такий підхід є запорукою поступового розв'язання невідкладних проблем між країнами.

Нинішній рівень економічного, політичного і особливо воєнного суперництва не залишає жодній європейській державі сподівань на те, що їй вдасться кинути виклик наддержавам. Національний суверенітет перетворюється для європейських держав у щось уявне: жодна з них не володіє достатнім потенціалом, щоб утвердити свою справжню незалежність. Незалежність нації не означає обов'язково свободу особистості, що належить до цієї нації. Проте громадянин є вільним або стає ще більш вільним тільки за умови, що держава може гарантувати йому свободу від зовнішніх утисків, а саме цього вже не можуть сьогодні достатньою мірою окремі європейські держави. Таким чином, не тільки самостійність європейських держав на зовнішній арені, але й їхня внутрішня стабільність, їхній демократичний розвиток залежать від об'єднання, у тому числі військового. В умовах дедалі тіснішого співробітництва покращується спроможність національних держав розв'язувати спільні проблеми і спільно створювати надійну систему безпеки, засновану на взаєморозумінні та співробітництві.

Найголовнішим принципом зовнішньої політики є забезпечення національної безпеки держави. Іншими словами, найкращою зовнішньою політикою є та, що не робить державу об'єктом міжнародного конфлікту.

У цьому аспекті треба виходити з географічного розташування України та особливостей її геополітичного стану. З одного боку, Україна – це європейська держава, з іншого – це лімітрофна держава, яка перебуває на межі двох великих цивілізаційних просторів – європейського і євразійського, тобто розташована між двома могутніми геополітичними полюсами: ЄС з одного боку, РФ – з іншого.

Лімітрофне розташування завжди означає проміжний, міжцивілізаційний простір, що робить державу об'єктом політики наддержав, або інших впливових суб'єктів міжнародних відносин та світової політики. За цих обставин небезпека серйозних зовнішніх загроз та викликів зростає в рази. «Якщо народ «лімітрофу» не укорінюється у структуру якої-небудь регіональної цивілізації, то самовизначення цього народу у формі незалежної держави залишається проблематичним» [1, с. 145].

Також, як зазначають сучасні дослідники, «...загроза фактичного знищення потенційних «країн-жертв» в результаті діяльності транснаціонального капіталу є на сьогодні більш

вірогідною, ніж руйнація ним соціальної держави у розвинутих країнах» [2, с. 11].

Головним критерієм, в цьому світлі, виступає відповідь на запитання: чи спроможна наша держава самотужки впоратися із зовнішніми загрозами та викликами, які можуть виникнути? Відповідь є чіткою, – ні. На цій основі позаблоковий статус України, закріплений в Законі України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» [2] є, принаймні, об'єктом дискусії.

Українська владна еліта невтомно повторює про європейський вибір України. Проте красиві заяви, на жаль, найчастіше так і залишаються лише заявами. Одвічна українська невизначеність, якій було придумано гарну назву «багатовекторність» продовжує дивувати світ.

Проте, виходячи з вищезазначеного, для нашої країни у довгостроковій перспективі для того, щоб не опинитися на узбіччі цивілізаційного розвитку, є безальтернативним шлях, який пройшли країни ЦСЄ. «Перехід до європейських та євроатлантичних стандартів прозорості, які існують у країнах НАТО та ЄС, стане значним ударом по корупції та тіньовій економіці» [3, с. 12].

Дійсно, поступове приєднання держав ЦСЄ до НАТО стало найбільш дієвим способом зміцнення, фіксації тут демократичних інститутів західного зразка, остаточної ліквідації загрози реставрації авторитаризму, також передумовою вступу до ЄС.

Однією з умов членства в НАТО є дотримання західних демократичних стандартів (політичний плюралізм, верховенство закону, повага прав меншин тощо). Ці вимоги змушували вищезгадані країни дотримуватися демократичних процедур, удосконалювати політичні інститути, обмежувати політичний екстремізм тощо.

В умовах колапсу Організації Варшавського договору (ОВД) і відсутності інших структур оборонного характеру в східній частині Європи НАТО розглядається як єдина сила, здатна захистити загальноєвропейські інтереси.

Стосовно процесу європейської інтеграції України, на безальтернативність цього шляху вказує той факт, що «сьогодні інструментом отримання надприбутків для транснаціональних структур може бути обрано повне або часткове знищення економіки окремої країни та втрата нею суверенітету, державності» [2, с. 14]. «Для запобігання цьому необхідною є сильна держава, водночас інтегрована до транснаціональних державних структур. ...Цими факторами детерміновано необхідність участі України в транснаціональних державних проєктах» [2, с. 14].

«Україна, маючи всі ознаки «країни-жертви», тим не менш у змозі використати на власну користь можливості, які надаються сучасним етапом глобалізації, для чого обов'язковим є врахування реального ступеня транснаціоналізації світового політичного процесу при налагодженні відносин із існуючими центрами сили» [2, с. 12].

Висновки: Україна, декларуючи власний позаблоковий статус, прагне зберегти певний баланс стосунків між Росією та НАТО, хоча періодично й відчуває деякий тиск з обох боків. Звісно, такий статус-кво не може зберігатися постійно. Беручи до уваги геополітичні обставини, що існують, та, перш за все, фундаментальні геополітичні принципи, Україна має опинитися в ситуації остаточного геополітичного та цивілізаційного вибору. Європейська та євроатлантична інтеграція має стати важливою ланкою між внутрішньою та зовнішньою політикою України, оскільки зміст цих процесів полягає, передусім, в системних реформах та національній безпеці, які потрібні нашій державі. Основи європейської та світової стабільності вже створюються за активної участі об'єднаної Європи. Саме цей аспект має стати детермінантою зовнішньополітичної стратегії України.

Література

1. Михальченко Н. Лимитроф Европы: случайность или судьба Украины? / Н. Михальченко // Наукові записки / Збірник. – Вип. 11. – К. : ППЕНД, 2000. – С. 145–160.
2. Пермінов В. О. Концепція транснаціональної державності у сучасній політичній науці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.01 «Теорія та історія політичної науки» / В. О. Пермінов. – Дніпропетровськ, 2011. – 18 с.
3. Закон України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2411-17>.
4. Собко В. Україна на шляху до Євроатлантичної спільноти / В. Собко // Економічний часопис – XXI. – 2006. – №7–8. – С. 10–12.

Стаття посвячена определению степени реализации главных принципов внешней политики в контексте обеспечения национальных интересов Украины.

Ключевые слова: глобализация, национальные интересы, национальная безопасность, европейская и евроатлантическая интеграция, внешняя политика Украины

The article is devoted to determination of degree of realization of main principles of foreign policy in the context of providing of national interests of Ukraine.

Key words: *globalization, national interests, national safety, European and Euroatlantic integration, foreign policy of Ukraine*

Барановський Фелікс Володимирович – професор кафедри політології та міжнародних відносин Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, доктор політичних наук, доцент.

Рецензент: проф. Шепелев М. А.